म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
सं. नं. ५००
१८८३

१८२
काव्य

श्रीर्जयति.

स्वदेशा[illegible]ादर्श.

हा

नाराय[illegible] पद्यात्मक निबंध

नारा[illegible] चिमणाजी दिवाडकर,

यानें

नं. १८२ म. ग्रं. सं. ठाणें १८२
विषय काव्य
लेखक ना. ची. दिवाडकर
सन १८८३
संग्रहालय क्रमांक ५००
पुस्तकाचें नांव स्वदेशा स्त्रियादर्श
५००

श्रीजयति.

स्वदेशस्थित्यादर्श.

हा

पद्यात्मक निबंध

नारायण चिमणाजी दिवाडकर,

यानें

तयार करून

मुंबईमध्यें

नेटिव्ह ओपिनियन छापखान्यांत छापिला.

सन १८८३.

किंमत अडीच आणे.

सं. काव्य ८
१७

सूचना.

ह्या लहानशा पुस्तकांतील विषय त्याच्या नांवावरूनच ध्यानांत येईल, करितां त्याविषयीं येथें कांहींच लिहीत नाहीं. संस्थान देवास येथील विद्यालयांत विद्यार्थिजनांनीं बालबोध नामक सभा स्थापन केली आहे तींत सदरील पद्यात्मक निबंध वाचण्याकरितां ह्मणून तयार केला होता; परंतु दुर्दैवानें तो वाचण्याचा योगायोग न येतां तसाच पडून राहिला. पुढें कांहीं कारणानें तो माझ्या कित्येक मित्रांच्या नजरेस पडून त्यांनीं व इतरही कित्येक गृहस्थांनीं तो छापून प्रसिद्ध करण्याविषयीं सूचना केल्यावरून हें पुस्तक जसेंचें तसेंच प्रसिद्ध केलें आहे. ही कविता करणारा केवळ शाळेंतील विद्यार्थीच आहे; यामुळें तींत सहस्रशः दोष असतीलच, तथापि त्यांची सुज्ञजन क्षमा करतील अशी आशा आहे.

सं. काव्य ८०
म

श्रीर्जयति.

स्वदेशस्थित्यादर्श.

" चातक धूमसमूहं दृष्ट्वा मा धाव वारिधरबुद्ध्या ।
इह हि भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारिणां पूरः ॥"

धूमसमूहा पाहुनि धांवु नको चातका न घन जाणी ।
नामिळे घनांबु तुज परि नेत्रीं येईल मात्र तव पाणी! ॥

शार्दूल विक्रीडित.

जो निर्मी क्षितिवस्तुमात्रअवघें जो रक्षितो याजना ।
येतें सर्व घडून तेंच जगतीं जें येतसे तन्मना ॥
सर्वांभूतिं असे परंतु नदिसे जो वेधितो हें मन ।
त्याचे मी चरणारविंदिं नमितों दोनीकरा जोडुन ॥ १ ॥

वसंत तिलका.

आद्यंत मध्य नकळे कवणास ज्याचा ।
तो श्रीहरी पुरवु छंदहि मन्मनाचा ॥
पद्यात्मक स्थिति वदे निजदेशभूची ।
ही शक्ति दे प्रभु असें मन मूढ याची ॥ २ ॥
जो सर्वपालक दयांबुधि विश्वकर्मा ।
पाहूनि गुंगत असे मन तत्सुकर्मा¹ ॥
जो व्यापुनी सकल सृष्टि अलिप्त राहे ।
जाणील कोण गुणरूप तदीय बा हें ॥ ३ ॥

---

१. त्याचें विश्वरचनारूप उत्तम कृत्य.

त्यानें जगत्सुजनमंडित निर्मियेलें ।
त्याचे पृथग्लघुगुरूक्त विभाग केले ॥
त्यांतील हें **भरतखंड** असे सुरम्य ।
थोडेच देश करितील तयास साम्य ॥ ४ ॥

त्याची पहा परमसुंदर देशसीमा ।
शैलाधिराज हिमवान् परिपूत नामा ॥
ज्याचीं शिरें सुधवलादि विशाल शुभ्र ।
ते काय खांब नभमंडपिंचेच साभ्रे[1] ॥ ५ ॥

ऐसा गिरी गगनचुंबित उत्तरेस ।
यज्जा नद्या सुखद अर्पिति जीवनास ॥
बर्फाळ वृक्षरवसंकुल यत्प्रदेश ।
नोल्लंघनीय तरि जो करुनी प्रयास ॥ ६ ॥

दक्षीण पूर्व अणि पश्चिम या दिशांस ।
आहे समुद्र व्यवहारविदां परीस ॥
विश्वंभरें अचल खंदक निर्मिला हा ।
आले तरून अरि कीं इकडे पहा हा! ॥ ७ ॥

शार्दूल विक्रीडित.

जेथें त्या नरसौख्यभूषणवधू लक्ष्मी तशी शारदा ।
स्वेच्छेनें रमल्या नसे नर कुणी दुःखी असा हो कदा ॥
जेथें पूर्वज सौख्यमग्न असुनी शोभे सदाही मही ।
तेथें तत्सुतपौत्र आम्हि रडतों खाया नसे अन्नही ! ॥८॥

जेथें ते नृपवंशभूषण असे योध्दे बहू जाहले ।
दाऊनी बहु विक्रमा निजकरें शत्रूप्रती ताडिलें ॥

---

१. मेघयुक्त.

गाजींनीं समरांगणीं लढुनियां जी गाजवीली मही ।
तेथें आज दिसे भयाण अवघें योद्धा नसे एकही !॥ ९ ॥
ज्या माजी रणशूरधीरनृपती सिंहापरी गाजले ।
तेथें जंबुकवत् समस्त भिरवूं कीं आढयता लागले ॥
झाले हे जन गाय धायफिरती पाता न कोणी तयां ! ।
ऐशी दुर्घट ही जनास अवघ्या आली दशा कासया?१०
जेथें पंडित थोर थोर सुकृषी झाले महा सत्कवी ।
नीतिभ्रष्ट न होतसे कुणि असें तद्वृत्त कीं दाखवी ॥
जेथें भोजसुमंदिरीं विलसली जी थोर रत्नींसभा ।
गेली ती अवघीहि आर्यमहिची आनंददायी प्रभा!॥११॥
ज्या भूमीवर रत्नमंडित असे कांडे बहू शोभले ॥
रत्नांनीं भरला दिसे नर जणूं आहे उभें बाहुलें ॥
रत्नां मोबदला दिसे मढविले कांचें अतां हर्म्य ते ॥
सोनेंही नमिळे नरास वरण्या त्या कोठचें रत्न तें!॥१२॥
वस्त्रें भर्जरिचीं असून जडिलीं होतीं सुरत्नें वरी ॥
रत्नांनीं जडिलीं सुशोभित अशीं होतींच पात्रें घरीं ॥
होतें वित्त अपार फार परि तें आतां न दृष्टी पडे ॥
गेलें सर्व नसेच कांहिं उरलें झालों पहा कोरडे ! ॥१३॥

(मंदाक्रांता.)

गेलें कोठें विपुल धन तें आणि ती सर्व विद्या ॥
कां टाकीलें नरपण तुह्मीं स्त्रीत्व घेऊन बुद्ध्या ॥
शूरत्वाचें ध्वज उडवुनी श्रेय आलें जयाना ॥
त्या वीरांच्या सम लवभरीं एक सुद्धां दिसेना ! ॥१४॥

इंद्रवज्रा.

सांगेन ज्या थोर अशाच गोष्टी ॥
ज्यांनींच ये या वदण्यास पुष्टी ॥

ऐकींव ना जें इतिहास सांगे ॥
सर्वांचिये ध्यानिं मनींहि वागे ॥ १५ ॥

दिंडी.

सोमनाथीं संपत्ति मंदिराची ॥
(पुराणांतरिची गोष्ट न ही साची) ॥
यवनराजांनीं लुटुन फस्त केली ॥
हिरे कांचन माणिकें किती नेलीं ! ॥ १६ ॥
तशी विद्याही पूर्ण इथें होती ।
जुन्या ग्रंथांनीं भ्रांति दूर हो ती ॥
संस्कृताचें भांडार किती मोठें ।
विविध शास्त्रांनीं रसिक ह्रृदय दाटे ॥ १७ ॥

साकी.

कालिदास भवभूति सुबंधू बाण कविश्रेष्ठांनीं ।
सुंदर सुंदर काव्यें रचिलीं परिपूर्ण नवरसांनीं ॥
घ्यावा रस त्यांचा । मधुकर होउनि कीं साचा ॥ १८ ॥

दिंडी.

स्वभावानें संगीत असे रम्य ।
परी आतां तें सत्य नसे गम्य ॥
पुरा आर्यांनीं श्रेष्ठ मानियेलें ।
सुधारूनी त्या उच्चपदा नेलें ॥ १९ ॥
शिल्प होतें कीं पूर्णदशे ऐसें ।
जीर्णकृत्यें पाहतां मना भासे ॥
जागजागीं आहेत अजुन कामें ।
बहुसौख्यदआल्हादरम्यधामें ॥ २० ॥

सं.का०५९८०
काव्य ९८२

शिवाजीचें शूरत्व जगत्ख्यात ।
बाजिरावें तैसीच केलि मात ॥
किती त्याचें गांभीर्य छानदार ।
चरित परिसुनि दाटतो प्रेमपूर ॥ २१ ॥

शार्दूल विक्रीडित.

प्रेमा फार धरून त्याच पतिनीं केलें जिचें पालन ।
दैवें आजि तिला असौख्य मिळतें बंधो अह्मांपासून ! ॥
झालों दुर्बल पुत्र हे पति तिला दूरस्थ तारीतसे ।
याचा खेद सतीस फार गमला हें काय थोडें असें? ॥२२॥

शिखरिणी.

विपत्ती–शार्दूलें सकल गिळिला देश अपुला ! ।
महादुःखी झालां तरि अझुनि कां स्वस्थ निजलां ? ॥
महा नीचा सेवा हंसत हवसें कां करितसां ? ।
धरा यंत्रें हातीं करुनि व्यवहारा घरिं बसा ॥ २३ ॥

मंदाक्रांता.

बंधो आली कशि गजगती ही विपत्ती अह्मांला ! ।
जागे व्हाना अझुनि तरि कां हें कळेना तुह्मांला ! ॥
सत्तेचें तें निजगृह अह्मां पारखें केविं झालें ? ॥
देशाचें हो अजि सकल तें प्रेम अस्तास गेलें ! ॥२४॥

इंद्रवज्रा.

दारिद्र्यदुःखाग्नि विदग्ध झालां ।
चैनीस सोडूनि न शुद्ध झालां ॥
शौर्यप्रतापा विसरूनि गेलां ।
घालीतसा कां व्यभिचार शाला ? ॥ २५ ॥

शालिनी.

तारा ! तारा ! देश सारा बुडाला ! ।
वारा ! वारा ! पातल्या संकटाला ॥
सोडा नादा दास व्हा देशभूचे ।
टाळा आतां दुःख हो सर्व तीचें ॥ २६ ॥

दिंडी.

पुरा नांवें ही ख्यात भूसुवर्णा ।
अशी होती तें सत्य असें जाणा ॥
कीर्ति ऐकुनियां दंग किती झाले ।
सुंदरीच्या वैभवा अंतिं नेलें ! ॥ २७ ॥

शार्दूल विक्रिडित.

लोकीं दुर्जन जे विटंबिति सतीसुस्त्रीस, ते अल्पधी ।
किंवा सुंदरशी बघून टपती सारा जसे पारधी ॥
भर्त्यापासुन ती जशी हरविती यत्नें महाघातुकें ।
तैशी सुंदर भूवधू हरविली बंधो पहा कामुकें ! ॥२८॥

वसंत तिलका.

जी कां असे परम यौवनरम्य जाया ।
यत्ना बहू करिति सर्व तिला हराया ॥
कोणी उपाय करिती पतिनें त्यजाया ।
कापट्य कोणि करिती पति मारवाया ॥ २९ ॥

शार्दूल विक्रीडित.

ऐसे यत्न सुगुप्त फार करिती स्वांतीं नसे त्यां दया ।
बंधो दुर्घट कृत्य फार गमतें कीं मर्त्य लोकांत या ॥
ऐशी दुर्मतिंनीं जणू हरविली ही आर्यभूकामिनी ।
तीचे औरस पुत्र आम्हि मग कां हें ये न अस्मद्‌मनीं? ३०

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे.

जी रूपें अतिरम्यतान्वि म्हणुनी ख्याती असे फाकली ।
विद्या सौख्यकलाधनें भरित जी सर्वेश्वरें निर्मिली ॥
रत्नालंकृतिमंडिताहि सुगुणें पूर्णा अशी जाहली ।
ती जाया असली पतीस मिळुनी त्यानें हि कां टाकिली! ३१

शिखरिणी.

जेव्हां भर्ता तिजविषयीं तें प्रेम सोडुनि गेला ।
तेणें झाली विरहविकला कीं महा शोकशाला ॥
भर्त्या मागें सुखकर शशी काय अस्तास गेला ? ।
जे जे येती परपुरुष ते त्रास देती सतीला ! ॥ ३२

शार्दुल विक्रीडित.

आर्यावर्तमही सुवीर जननी पुण्यात्मजा कीं महा ।
तीच्या त्या उदरीं अशी प्रसवलों आला तिला डाग हा॥
ह्याची लाज जरी अह्मांस नगमे कां हें नसे लांछन! ।
केलें जीवित काय मेळवुनि हें धिक्कार कीं हो जन!॥६३॥

वाटो लाज अह्मांस भूजननिची दुःखाग्निनें पोळते ।
कोणी पुत्र करील मुक्त मजला ऐसें मनीं आणिते ॥
कोठें जो निपजे सुपुत्र जगतीं ईशास तो नावडे ।
घाला घालुनि ने तया स्वसदना माता न कैशी रडे!॥३४॥

भुजंग प्रयात.

जयांच्या मनीं वागतें दैन्य भूत्रें ।
तिला शोभती पुत्र ते मात्र साचे ॥
तसा जाहला एक हा **विष्णुशास्त्री** ।
पराभूत केले अरी लेखनास्त्रीं ॥ ३५ ॥

तसा जाहला हा दुजा पुत्र **काका** ।
जनाच्या हिता साधिता होय बांका ॥

अहा! हो किती कृत्य त्यांचें पवित्र ।
परी लाभलेना तिला हे सुपुत्र ॥ ३६ ॥

शिखरिणी.

जरी टाकी तीचा प्रियरमण दुष्कीर्ति वरुनी ।
तशी माया आणी तिज विषयीं कारुण्य त्यजुनी ॥
वियोगातें इच्छी, परि निज सुता योग्य न असे ।
उपेक्षा ही ऐशी करुनि बसणें हें गमतसे ॥ ३७ ॥
त्यजो किंवा तीचा अदयपति तो कांहिं हि करो ।
शिरीं त्याच्या सारें परि सुत तियेला न विसरो ॥
सदा व्हावें त्यानें परम अनुकंपी तिजसवें ।
त्यजावें काठिण्या तशी अदयता हेंच बरवें ॥ ३८ ॥
असे बाल्यावस्था ह्मणुनि जननी प्रेम धरुनी ॥
कसें पाळी तेव्हां निजसुपय तें पाजुनि मनीं ॥
किती ठेवी माया, परि दुजि असें काय करिल ? ।
असा प्रेमा आणी सदयपण तें काय धरिल ? ॥ ३९ ॥
अशी मातेची जो कृति न अठवी पुत्र न भला ।
तसे मातेसाठीं भरतजन दोषी समजला ?
असो झालें गेलें अझुनि तरि माते न विसरा ।
नसे तुम्हां दूजा परि भरतभूमीच असरा ॥ ४० ॥
पराधीना झाली ह्मणुनि जननी दुःखित बसे ! ।
तरी तैशा मध्यें सति दिनदिना कंठित असे ! ॥
अहा ! कैसें झालें ! शिव ! शिव ! असें काय घडलें ! ।
कसें नेलें तीचें हरुन अजि स्वातंत्र्य सगळें ! ॥ ४१ ॥
जसें ठेवी तैसें वसुनि असणें भाग पडतें ! ।
जरी मारी गालां तरि करितसों तोंड वर तें ! ॥

ना. काव्य ८४

कसे दैन्यामाजी बुडुनि अजि बंदींत पडलों ! ।
अहो स्वातंत्र्याच्या अनुपम सुखा सर्व मुकलों !॥ ४२ ॥

मालिनी.

कडक नियम केले बोलवेना कुणाला ।
समय बघुन फेरी त्रस्त केलें जनाला ॥
नृप असुनिहि त्यांच्या बंदि येते कपाळा ! ।
इतर जन कशाला कोण कोठील पाला !॥ ४३ ॥

साकी.

भरतसुतांला ऐक्य नावडे मत्सर वाढे फार
मार्जारें मर्कटें फसविलीं धूर्त असे तें थोर ॥ ४४ ॥
वैश्यमिषें पाश्चिमात्य आले फार साहसी लोक
स्वराजनिष्ठा थोर जयांची तैशी सुंदर नेक ॥ ४५ ॥
अंदा धुंदी मोडुनि त्यांनीं शांतप्रदेश केला ।
तेणें सत्ताधीश जहाले प्रयत्नफल हें त्यांला ॥ ४६ ॥
नानापरिच्या कला सुयंत्रें महा कायदे केले ।
नियम बंधनें बध्द करुनियां जर्जर लोकां केलें ॥ ४७ ॥

वसंततिलका.

हे आमुचे चतुर इंग्रज लोक फार !
शौर्य प्रताप तरि काय किती हुशार ?॥
स्वातंत्र्य आवड तयां हृदयस्थ भारी ।
तें नष्ट होतअसतां मरण्या तयारी ॥ ४८ ॥
ऐसे अनेक गुण वर्णुं किती तयांचे।
आनंद फार गमतो वदण्यास वाचे॥
त्याचें पहा फल तयांस कसें मिळालें।
भोगून चैनहि सुखांत निमग्न झाले ॥ ४९ ॥

दिंडी.

आम्हि झालों उद्योगहीन सर्व ।
अह्मांमध्यें मातला तसा गर्व ॥
ह्मणुनि मुकलों या थोर वैभवाला ।
दीन झालों देऊनि तें पराला ॥ ५० ॥

दिंडी.

संमती त्यां संमान किती आहे? ।
थाट मोठाही नीट तसा पाहे ॥
नांव मोठें तैसा महापगार ।
रितें झालें हें वित्तमहागार! ॥ ५१

वसंत तिलका.

होई प्रयाण निज भूवर त्या प्रसंगीं ।
राहे जडून जणु पेन्शन त्यांस अंगीं ॥
हिंदुस एक पण त्यांस दुजा प्रकार ।
डेवून फस्त करिती धन हें अपार ! ॥ ५२
झाले जरी भरतलोक हुशार फार ।
देतो तयांस तरि कोण तसा पगार ॥
ज्यांला कळे न तिळ गौर असेच प्यार ।
त्यां जात्याहंकृति किती करणें विचार॥५३॥
टाकून तद्गुण अमूल्य अशा परीचे ।
कां घेतसों उलट दुर्गुण मात्र त्यांचे ॥
देशाभिमान किति त्यांस असे स्वभावें ।
आह्मीच कां मुकुनि त्यास दुरी रहावें ? ॥ ५४ ॥
आलें घडून जरि जाहलि एक जागा ।
केला जरी कृतिजनें मिळण्यास त्रागा ॥

वा सेकाव्य
८२

देतोच कोण परि लक्ष्य असा प्रकार ।
हा काढिला जणु तयीं जानिं सर्व सार ॥ ५५
ऐसे प्रकार जरि हे घडतात भावें ।
कां आर्जवें करुनि लोचट नाम घ्यावें ? ॥
हा मार्ग सोडुन दुजा मग कां धराना ? ।
उद्योग अन्य करुनी सुख कां वराना? ॥ ५६ ॥

स्वातंत्र्य देउनि परा इतका अजाण ।
जोडून हात परि नम्र असेल कोण ? ॥
कां होतसों तरि अझी भ्रमरा समान ? ।
'खाविंदपादअरविंद' असें गणून ॥ ५७

श्वानासमें ह्मणति वृत्ति असे जरी ही ॥
सेवा, तरी मज न सत्य गमेच कांहीं ॥
स्वेच्छेस राखुनि रमे मग श्वान कोठें ?।
आणी धन्यास विकि जो असु भृत्य कोठें?॥५८॥

मंदाक्रांता.

पूर्वी भृत्या धन मिळुनियां मान तद्योग्यतेनें ।
होता आतां जरि न लवही चूर झाला श्रमानें ॥
गेला तोही समय अझुनी सौख्यही तेंच नाहीं ।
आहे व्यर्थ श्रम; कशि पहा जाहली दुर्दशा ही!॥५९

भुजंगप्रयात.

जरी देउनी पास झाला परीक्षा।
तशा मेळवील्या किती एक दीक्षा ॥
जरी सोडिती बाप माताहि पत्नी ।
तरी ना मिळे नोकरी फार यत्नीं ! ॥ ६० ॥

साकी.

अंतीं जागा झाली पाहुनि हिंडति दारोदारीं ।
पाश्चात्यांच्या, मिळण्यासाठीं प्रयत्न करिती जारी ॥
मारे हे फिरती । तदपी होईना भरती ॥ ६१ ॥
हांजी हांजी करुनी त्यांची संपादिति ते मर्जी ।
तसेंहि त्यांच्या सवें बैसुनी जडान्न खाती मेजीं ॥
करुनीं इतुकें ही । त्यांचा लाभ तयां नाहीं॥६२

मालिनी.

बहुत सुरस वाटे रीति ही इंग्लिशांची ।
ह्मणुनी करिति झाकी **पाटलोणी बुटाची**॥
उपनयन जडूनी शोभवितात काया ।
मनिं ह्मणती जणूकीं धन्य झालों जगीं या॥ ६३॥
शिव! शिव! अजि गेला धर्म सारा बुडाला ! ।
ह्मणवुनि जन गेले धन्य जे आपणाला ॥
जनिं नरि सुत त्यांचे जाहले मद्यपानी ।
ह्मणविति जरि विद्वान् राहिलें नाहिं पाणी!॥ ६४ ॥

शार्दूल विक्रीडित.

बाल्यापासुनि घेउनी श्रम महा विद्येस संपादिती ।
एकीहून अधीक एक **डिगऱ्या** घेऊनियां ठेविती ॥
त्याचा ना उपयोग ना व्यय बरा निष्कारणीं खर्चिती ।
देशाला मग हो पहा जन तरी येते कशी उन्नती ?॥ ६५॥
कोणी दाविति व्यर्थ डौल आपुला देशाभिमानी असा ।
होईना परि एक कृत्य बरवें कां ना तयांला हंसा ?
कोणी देइ सभेंत लांबलचकें व्याख्यान तैसें बरें ।
जातां वेळ निघून तोच मगतो कैसें त्वरें विस्मरें ! ॥ ६६ ॥

आधीं शूरपणा व गंभिरपणा दावावया आवडे।
अंगीं कीं गुण काय हाच वसतो शंका मनीं ही पडे॥
आरंभीं अति मिष्ट मिष्ट मृदु त्या गप्पा कशा मारिती।
येतां वेळ पुढें तसाहि मग ते मागें पुढें पाहती॥ ६७॥
ऐका हें वच कीं असेच नसती लोकांत या सर्वही।
होती पुत्र महीस कोण गमती देशाभिमानी-अही॥
झाला एक **गणेश** पुत्र दुसरा **विष्णू** तसे अन्यची।
मानी प्रस्तुतही असून करिती सेवा स्वयें भूमिची॥ ६८॥

मंदाक्रांता.

वांछा ज्यांच्या हृदयिं वसते दास्य भूचें कराया।
कांहीं कांहीं सुनर वसती भूमिमाजी असे या॥
आला आहे म्हणुनि महिला कोम देशाभिमान।
रक्षा यातें सकल मग विस्तार होईल पूर्ण॥ ६९॥

शिखरिणी.

वसे देशप्रीती हृदयिं तरि थोडे जन असे।
नसे स्वप्नीं ज्यांच्या गमत बहु संख्या अशि वसे॥
स्वदेशाच्या धंद्यावरि कुणि न दृष्टी पुरविती।
असे स्वातंत्र्याला मुकुनि बसलों सांगुं मि किती॥ ७०॥

भुजंगप्रयात.

बुडाला! बुडाला! स्वदेशीय धंदा!।
कसे लागले सर्व या दुष्ट छंदा?॥
पराच्या करानें अहो अन्न खाणें।
कसें वाटतें हें बरें व्यर्थ जीणें!॥ ७१॥

इंद्रवज्रा.

शेती पुरा उत्तम बोलियेली।
ती आज ही नीच दशेस आली॥

दीनत्व आलें तिजला करानें ।
भू क्षालुनी नेति अती भरानें ॥ ७२ ॥

मालिनी.

कृषिकर करभारें फार झाले विपन्न ! ।
श्रम करुनि मिळेना खावया त्यांस अन्न ॥
तरि लवभारि माया ज्या नृपा येत नाहीं ।
सुजन तरि कसा तो स्वार्थ जो मात्र पाही ॥७३॥

लवण जिवन आहे एक हें या जनाचें ।
कर जबर परी त्या होत कल्होळ वाचे ॥
धन हरण कराया दक्षता मात्र ज्याची ।
सुजन ह्मणुनि कैसी कीर्ति गातील त्याची ? ॥७४॥

भुजंगप्रयात.

"प्रजा हाच कीं वत्स भूधेनुकेचा ।
नृपा तूं करीं फार सांभाळ याचा ॥
स्ववत्साचिया जाण वात्सल्ययोगें ।
अभीष्टार्थ देईल हे भूमि वेगें" ॥ ७५ ॥

विपर्यास झाला अहो नीतिचा या ।
कसा घेतला क्षालुं मार्ग प्रजे या ॥
कराच्या मिषें दुग्धधेनू पिळून ।
अहा घेतलें भाजनातें भरून ! ॥ ७६ ॥

इंद्रवज्रा.

"व्यापार देशांतुनि या पळाला ।
तो बापुडा भील असे कराला ॥"
आह्मां पराहून जकात भारी ।
कोणी न होतो ह्मणुनी पुढारी ॥ ७७ ॥

शिखरिणी.

तशामध्यें ज्याचें विपुल धन त्या धैर्य न असे ।
'जरी दे व्यापारा तरि ममचि जाईल किं कसें' ॥
असें वाटे त्याला; परि अधनिका बुद्धि गमते ।
करूं उद्योगाला, करुं झटुनियां देशहित तें ॥ ७८ ॥

स्थितीमध्यें ऐशा सकल, ह्मणुनी कांहिं न घडे ।
कुणाच्याही हस्तें, हर! हर! अशी कां भुल पडे? ॥
बुडालाना बंधो निजसदनिं व्यापार सगळा ! ।
पराच्या माला कां सकल अवलंबून बसलां? ॥७९॥

जरी आलें नाहीं वसन इकडे नग्न बसती! ।
कशी आली बंधो नयन उघडा दुःसह गती! ॥
तयाची सामोग्री असुनि जवळी स्वस्थ बसलों ? ।
अहो भपक्यानें या किति तरि वदूं फार फसलों !॥८०

मंदाक्रांता.

चाकू कात्र्या इतर अवघ्या क्षुद्र वस्तू अह्मांला ।
देती तेची ह्मणुनि मग हा डौल व्हावा कशाला ?॥
वस्तू आह्मांप्रति पुरवितां सुश्रमी गौर झाले ।
आतां अंगें करुनि अह्मि त्यां पाहिजे शांत केलें॥८१॥

देती ब्रांडी चकचकितशा कांचपात्रीं भरूनी ।
नानारंगीं मनहर अशी भासते जी दुरूनी ॥
तीच्या मोहाप्रति पडुनियां वित्त जातों हरूनी ।
मूर्खत्वाला विकत वरितों मद्यपानें करूनी ॥८२॥

हरिणी.

किति तरि वदूं मद्यानें जो अपाय घडून ये ।
किति जन बुडाले या पायीं तरी कळुं कां नये ? ॥

अझुनि तरि या सोडा छंदा नका धरुनी बसूं ।
प्रिय जरि गमे आरंभा ये पुढें नयनीं असूं ॥८३॥

दिंडी.

वस्त्र देशी कोणास आवडेना ।
काज याचें अत्यल्प मनीं आणा ॥
नसे मोहक जें काढिती स्वदेशी !
ह्मणुनि घेती सर्वही अन्यदेशी ॥ ८४ ॥
असे म्यांचेस्टर कलायुक्त फार ।
सहायानें त्या निर्मिती अपार ॥
ह्मणुनि पडतें बहु अल्प मूल्य त्याला ।
कां न व्हावें प्रिय तेंचि मग जनांला ॥ ८५ ॥
कलाकौशल्यें-युक्त गुणें थोर ॥
अंग्ललोकांसम व्हा तुह्मीं तयार ॥
अझुनि कोठवरी गौरजनें आह्मां ।
सकल पुरवावें, हें नकळे तुह्मां ॥ ८६ ॥

साकी.

प्रियबांधव हो सावध होउनि देशी माल करावा ।
देशाभिमान मांडुन आतां चित्तपटावर ठेवा ॥८७॥

शार्दुल विक्रीडित.

अग्नीचा रथ तंतुयंत्र असल्या विद्युत्कलादी परी ।
दावूनी कुशलत्व वित्त हरिती आणा न कां अंतरीं ॥
आहे सौख्य जनास सांप्रत परी ही भूल मोठी असे ।
त्यांतें मोहुनि फक्त गुंग बसतों आश्चर्य मोठें असें ॥८८

(मंदाक्रांता.)

नाना वस्तू विविध वसनें रम्य जीं जीं पहातों ।
तीं कां आह्मीं स्वकरिं न करूं? मग्न दैन्यांत होतों ?॥

तैशीं कृत्यें रमणिय अती अंग्ल जीं दाखवीती ।
त्यांचा कित्ता वळवुनि अह्मीं घालवावी विपत्ती ॥८९
हंडी ग्लास सुदीप मद्य भरुनी बाटल् तसे आरसे ।
कांचा देउनियां अह्मांस हरिती **पांचा** पहा बा कसे !
नाना मिश्रितधातु जीर्ण पडतां ज्या मूल्य कांहीं नसे ॥
केरा घालुनियां करांत हरिती **हीरा** कळेना कसें ॥९०
ब्रांडीपान करून कां बुडवितां पुण्यात्मजा ही मही ?।
घेऊनी मग लांछना हरितसां कां कांचना फारही ? ॥
द्याहो लक्ष हितावरी मग तसें व्हा दक्ष तें साधण्या।
नाना यंत्र कला तयासम शिका व्हा सिद्ध भू तारण्या ९१

शार्दूल विक्रीडित.

आंह्माला गणुनी पशूसम पहा नीचत्व कीं आणिलें ।
आह्मांला ह्मणतात वेडगळ कीं कां नाम हें घेतलें ? ॥
आंह्माला वदुनी गयाळ गणती पंक्तींत मूर्खांचिया ।
ऐसे दोष उगाच सर्व असुनी कां सिद्ध ते घ्यावया?॥९२
कां? आह्मां पुरुषत्व काय न असे कीं घातल्या वांगड्या ?।
किंवा पैंजण काय पायिं धरिले तैशाच वा तोरड्या? ॥
आणा सांप्रतचा प्रसंग हृदयीं कौशल्य दावावया ।
नानाशिल्पकला प्रवीण बनुनी हें दैन्य लावा लया ॥
कीं आह्मीं न मनुष्य काय फिरतों रानी वनीं हे पशू ।
किंवा भक्ष्य असून अन्न अमुचें पाल्या तृणा खातसूं ॥
कां आह्मांस न बुद्धि काय? न असे चातुर्य तें ही तसें?।
आहे काय कमी अह्मांत ह्मणुनी दैन्यास भोगां असें ॥९४
झालों लोचट सर्व आह्मि ह्मणुनी आह्मांस लाथाळिती ।
घेतों सोसुनि हा प्रकार अवघा लज्जा न कां वाटती? ॥
कां 'हांजी' करुनी अह्मीं वरितसों 'पाजी' किताबास या?
हस्तीं यंत्र धरून घालवुनि द्या दैन्या तुह्मीं सर्व या॥९५

इंद्रवज्रा.

बंधो तुम्हीं ऐक्य करा मनानें ।
जाईल हें दैन्य अति त्वरेनें ॥
धंदे स्वदेशी झटुनी करावे ।
देशाभिमानावर सक्त व्हावें ॥ ९६ ॥
ऐक्या करा भेटुनि एकमेकां ।
नाशास कीं मत्सर सर्व टाका ॥
एकीच हें साधन सर्व कामीं ।
होतें जयाला वदतों खरें मी ॥ ९७ ॥

वसंत तिलका.

एकास एक न पुसे निजबंधुवर्ग ।
हा संप्रती दिसतसे अति दुष्टमार्ग ॥
शत्रूंत वैर नसतें इतुकेंहि फार ।
राखूनि नाश करिती अपुला अपार ॥ ९८ ॥
आतां तरी त्यजुनि मत्सरभाव सर्व ।
आणी तसाच करि जो अति नाश गर्व ॥
आहोंत वत्स अवघे भरता महीचे ।
जाणून, व्हा सकलही जन मित्र साचे ॥ ९९ ॥
देशी जनांस निजबंधु तसें गणावें ।
प्रेम स्वबंधुवर तेविं तयीं धरावें ॥
'मी तूं' द्विधा स्थिति अशी समुळीं त्यजूनी ।
देशाभिमान दृढ नित्य धराच ध्यानीं ॥ १०० ॥
इच्छा स्वतंत्र पण काढुनि योग्य धंदे ।
एकाहुनी अधिक एक निघून खंदे ॥
गेलें असेल तरि तें मिळवाच पाणी ।
देशाभिमान दृढ नित्य धरून ध्यानीं ॥ १०१ ॥

आतां पहा समय काय पसंत आला ।
हेतू मनांतिल खरोखर साधण्याला ॥
राज्ञीस काय हृदयीं द्रव फार आला ? ।
राज्याधिकार दिधला मग **रीपनाला** ॥१०२॥

हा योग्य फार गमतो मज राज्यकर्ता ।
ईशें महीस दिधला जणु हा सुभर्ता ॥
प्रेम प्रसन्न मन सर्व असे तयाचें ।
वाटे मनांत किति दुःख तया प्रजेचें ॥ १०३ ॥

तुह्मीं निजस्थिति जरी कथणार नाहीं ।
आतां, न दोष तिळमात्र तयास कांहीं ॥
व्हाईसराय बहु योग्य अह्मां मिळाला ।
ठेवो बहू दिन इथें जगदीश त्याला ॥१०४॥

आह्मांस साह्य बहु देत असे दयेनें ।
घाला त्वरें विविध बांधव कारखाने ॥
चातुर्य दावुनि तुह्मीं मिळवा सुकीर्ती ।
व्हावें तुह्मीं सकल सद्गुणधीरमूर्ति ॥ १०५ ॥

"एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान् परित्यज्य ये"।
हत्पट्टावरि वाक्य नित्य जन हें खोदून ठेवा स्वयें ॥
व्हावें देशहितांत सक्त तरि हें आलस्य टाका कसें ॥
ईशें साह्य करून घ्या यश तुह्मीं ह्या घालवा दुर्दशे।१०६

भुजंगप्रयात.

जरी पाडिलें चेंडुला हस्तघातें।
तरी ये फिरूनी जसा उन्नतीतें ॥
तशी सज्जनाची असे सर्व वृत्ती ।
कधीं ना खचे धैर्य येवो विपत्ती ॥ १०७ ॥

इंद्रवज्रा.

आलस्य हा शत्रु मनुष्यदेहीं ।
उद्योग मित्रासम कोणि नाहीं ॥
त्याला वरा घ्या सुखहो स्वधामीं ।
सांगूनि घेतों इतुकें रजा मी ॥ १०८ ॥

स्रग्धरा.

कालीं पर्जन्य वर्षो
सकल भरतभू मंडिता हो सुसस्यें ।
होवो संपत्समृद्धी
सुख, निजजन हे चूर व्हावे न दास्यें ॥
लोकीं नीति प्रसारो
सुजनहृदयिं भूप्रेम अस्ता न जावो ।
कौशल्यें थोर शौर्यें
सकलजन विराजोत आनंद होवो ॥ १०

समाप्त.

हा पद्यात्मक अल्प निबंध मीं समग्र वाचला. बालविद्यार्थ्यांनीं हा निबंधलेखनाचा प्रयत्न केला ही गोष्ट लक्षांत आणितां निबंधाची योग्यता चांगलीच ह्मणावी लागते. आमच्या लोकांनीं आलस्य, परस्परद्वेष [illegible] ाकून स्वदेशो [illegible] गैरे कर [illegible] तुत्य आहे, मात्र व्यवहा [illegible] र्ण होण्यास अनेक [illegible] भूप्रेम असता न जावों ? [illegible] र्गींचा विचार [illegible] वाचनाप [illegible] मनोरंजन होईल असा माझा अभिप्राय आहे. कृ[illegible] तींत अल्पस्वल्प दोष राहिलेले दिसले, तथापि एकंदरींत कविता सरळ, सुबोध व सर्वांहीं वाचण्यास योग्य आहे.

शंकर मोरो रानडे बी. ए.